

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในหัวข้อเรื่อง ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการสภาพแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมเนื้อหาในการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง
2. ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ
3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. บริบทของอุทยานแห่งชาติ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

Victor H. Vroom (1970 อ้างใน มัลลิกา เกื้อปัญญา, 2542) กล่าวถึง ทฤษฎีความคาดหวังไว้ว่า การที่บุคคลจะกระทำการใด ๆ ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ (1) ผลตอบแทนที่เขาได้รับ เหมาะสมกับบทบาทที่เขาครอบครองเพียงใด (2) ความพอใจหรือไม่พอใจต่อผลที่เขาได้รับ (3) เมื่อเปรียบเทียบกับผู้อื่นแล้ว เขาเชื่อว่าเขาจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับผลอันนั้น (4) เขาย่อมมีโอกาสที่จะได้รับผลตอบแทนตามความคาดหวัง

ความคาดหวังของบุคคล จึงเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้บุคคลนั้นพยายามที่จะทำในสิ่งที่จะทำให้ตนเองได้รับความสมหวังตามความคาดหวัง จึงเปรียบเสมือนความต้องการที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง มนุษย์ต้องการที่จะตอบสนองความคาดหวังของตนเอง

สมยศ นาวิการ (2538) กล่าวไว้ว่า ความคาดหวัง คือ ความน่าจะเป็นที่ถูกรับรู้ของการตอบสนองความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะของบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์ในอดีต เนื่องจากประสบการณ์ในอดีตมีผลกระทบต่อพฤติกรรมเป็นอย่างมาก

จากทฤษฎีความคาดหวังดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปได้ว่า นักท่องเที่ยวย่อมมีความคาดหวังของการจัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ที่พึงปรารถนาและจินตนาการไว้ ก่อนที่จะได้สัมผัสจริงกับแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ ด้วยตนเอง และความคิดฝันจินตนาการซึ่งเป็นความคาดหวังต่อการจัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละบุคคลนั้น ก็ย่อมแตกต่างกันออกไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และปัจจัยส่วนบุคคลด้วย

2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

ความพึงพอใจ (Satisfaction) เป็นทัศนคติอย่างหนึ่งที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบว่าบุคคลใดมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตได้จากการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน จึงเป็นการยากที่จะวัดความพึงพอใจโดยตรง แต่สามารถวัดได้โดยทางอ้อม โดยการวัดความคิดเห็นของบุคคลเหล่านั้น และการแสดงความคิดเห็นนั้นจะต้องตรงกับความรู้สึกที่แท้จริง จึงสามารถวัดความพึงพอใจนั้นได้

พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 ให้ความหมายคำว่า “พึง” เป็นคำช่วยกริยาอื่น หมายความว่า “ควร” เช่น พึงใจ หมายความว่า พอใจ ชอบใจ และคำว่า “พอ” หมายความว่า เท่าที่ ต้องการ เติมความต้องการ ถูกชอบ เมื่อนำคำสองคำนำมาผสมกัน คือ “พึงพอใจ” จึงหมายถึง ชอบใจ ถูกใจตามที่ต้องการ สอดคล้องกับ Wolman (1973 อ้างใน ภณิศรา ชัยปัญญา, 2541) ที่กล่าวถึง ความพึงพอใจว่า เป็นความรู้สึกที่ได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหวังและความต้องการ

Newman (อ้างใน กุณฑลทิพย์ มาลากุล, 2526) เสนอแนวคิดในเรื่อง ความพอใจในสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ไว้ดังนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สามารถศึกษาได้ชัดเจนเมื่อแยกออกเป็นการตอบรับ (Response) และปฏิกิริยา (Reaction) ของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ปฏิกิริยาต่อสภาพแวดล้อม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพ หรือสรีระ ซึ่งสามารถวัดได้จากการเปลี่ยนแปลงของอัตราการเต้นของหัวใจ อุณหภูมิของร่างกาย ฯลฯ ในขณะที่การตอบรับหมายถึง การรับรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่แสดงออก ซึ่งรวมเรียกว่า การตอบรับทางสังคม จิตวิทยา และพฤติกรรม (Social - Psychological and Behavioral Response)

ปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการตอบรับในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ (1) ลักษณะของบุคคลผู้ตอบรับสภาพแวดล้อม (2) ลักษณะของสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ทำให้เกิดการตอบรับ (3) การรับรู้ของบุคคล (4) การประเมินสภาพแวดล้อมของบุคคล (5) ความพอใจในสภาพแวดล้อม (6) พฤติกรรมของบุคคลเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม จะเห็นว่า 2 ปัจจัยแรก เป็นสิ่งที่ป้อนเข้าระบบ โดยลักษณะของบุคคลรวมถึงปัจจัยต่าง ๆ ด้านประชากรศาสตร์ พื้นฐานทางสังคมเศรษฐกิจ และรูปแบบวงจรชีวิต ส่วนปัจจัย 4 กลุ่มหลัง เป็นผลที่ส่งออกมาจากระบบ การที่บุคคลจะรับสภาพแวดล้อมใด ๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพและมาตรฐานของบุคคลนั้น การประเมินผลความพอใจในกายภาพของบุคคลเกิดมาจากการรับรู้ พฤติกรรมการแสดงของบุคคลก็เกิดตามมาจาก การรับรู้ การประเมินผล การแสดงออกนี้สะท้อนว่าบุคคลนั้นมีความพึงพอใจสภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้นหรือไม่

Redney Arlyn Wickstrom (อ้างใน อรรถกิจ กรณ์ทอง, 2535) กล่าวไว้ว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความพึงพอใจ คือ เพศ การศึกษา ประสบการณ์ในการร่วมหรือรับทราบกิจกรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างมากมีนัยสำคัญ

การวัดความพึงพอใจ

ภณิกา ชัยปัญญา (2542) กล่าวว่า การวัดความพึงพอใจ สามารถทำได้หลายวิธีดังต่อไปนี้

1. การใช้แบบสอบถาม โดยผู้ออกแบบสอบถาม ต้องการทราบความคิดเห็น ซึ่งสามารถทำได้ในลักษณะกำหนดคำตอบให้เลือกหรือตอบคำถามอิสระ คำถามดังกล่าวอาจสอบถามความพอใจในด้านที่ต่าง ๆ กัน

2. การสัมภาษณ์ เป็นวิธีการวัดความพึงพอใจทางตรง ต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ดีจึงจะได้ข้อมูลที่แท้จริง

3. การสังเกต เป็นวิธีวัดความพึงพอใจ โดยสังเกตพฤติกรรมของบุคคลเป้าหมาย ไม่ว่าจะแสดงออกจากการพูด กริยา ท่าทาง ซึ่งวิธีนี้ต้องอาศัยการสังเกตอย่างจริงจังและมีระเบียบแบบแผน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความพึงพอใจของบุคคล เป็นความรู้สึกที่บุคคลนั้นได้รับตามที่มุ่งหวังหรือที่คาดหวังไว้ ดังนั้น ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ย่อมเป็นความรู้สึกในทางที่ดี ที่ขึ้นชอบพอใจหรือประทับใจ ที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการ ไปสัมผัสจริงด้วยตนเองกับแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นไปตามที่ได้คาดหวังไว้ และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวแต่ละบุคคล ต่อการจัดการสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ก็ย่อมแตกต่างกันออกไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคาดหวังที่มีต่อเรื่องนั้นว่า มีมากน้อยเพียงใด

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2541) ให้ความหมายของ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ว่าหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษา ระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ครรรณี เอ็มพันธ์ และ สุรเชษฐ์ เขษรฐมาส (2541) กล่าวถึง แนวคิด หลักการ และความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติไว้ว่า หลักการนี้มีความสัมพันธ์กับการสร้างจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวโดยตรง กล่าวคือ นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourist) ส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจ ปรารถนาที่จะศึกษา เรียนรู้ และแสวงหาประสบการณ์จากธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น นิยมเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำหาย จึงไม่สนใจกับความสะดวกสบาย กลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงต้องการการบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก ความปลอดภัย ประเภทที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่า

ดังนั้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรต้องพิจารณาถึงการทำให้มีการสื่อความหมายธรรมชาติ เพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ ในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในระดับกว้าง และลึก เท่ากับเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยว และได้รับความพึงพอใจกลับไป

2.3.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับ การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก มีการจัดการรักษาสีงแวดล้อม และการให้การศึกษาแก่ผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้น ขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงครอบคลุมลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก 4 ด้าน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541) ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ
 - เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติหลัก
 - มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน
 - เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ
 - ไม่ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
 - มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา
 - เชื้อต่อกระบวนการเรียนรู้
 - มีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศแหล่งท่องเที่ยว
 - เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจ
 - เป็นการสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยวประชาชน ในท้องถิ่นและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
 - ดำเนินถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดทั้งกระบวนการ
 - ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น
 - ท้องถิ่นมีการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

2.3.3 จุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

1. ให้แหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู และรักษาระบบนิเวศที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถที่รองรับได้
2. ให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกเพื่อรักษาระบบนิเวศ
3. มีการจัดการที่ประสานความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยมีการจัดการกำกับ ดูแล และการประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในทิศทางที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างเหมาะสม เสริมสร้างชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ประชาชนสามารถรักษาวิถีชีวิตที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงด้วยความสมัครใจ
4. มีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน ที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากร และรักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมของพื้นที่
5. ให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศชาวต่างประเทศที่มีคุณภาพ เดินทางสู่ประเทศไทยให้มากขึ้น และมีนักท่องเที่ยวชาวไทย เดินทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในประเทศมากขึ้น รวมทั้งมีการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

2.3.4 วัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากนโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ และจุดมุ่งหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่มีวัตถุประสงค์ตอบรับความต้องการของประเทศโดยรวม เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งระบบให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่กำหนดให้คนเป็นจุดมุ่งหมายหลัก จึงกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

1. เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศวิทยาให้เป็นแหล่งเสริมสร้างจิตสำนึกและพัฒนาคนที่เกี่ยวข้องในระบบให้มีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์
2. เพื่อให้มีรูปแบบ วิธีการ และมาตรการในการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม
3. เพื่อให้มีการบริการที่เหมาะสมได้มาตรฐาน และมีการจัดการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม
4. เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และการจัดการอย่างเป็นระบบ
5. เพื่อรองรับและกระตุ้นการขยายตัวของนักท่องเที่ยว
6. เพื่อตอบสนองนโยบายการกระจายรายได้

7. เพื่อพัฒนาโครงข่ายการเดินทางในประเทศไทย ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และมีการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

8. เพื่อให้มีการใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อส่งเสริมให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภูมิภาคเอเชียและอินโดจีน

2.3.5 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในกระบวนการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวในแต่ละแหล่ง เป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ เพลิดเพลิน และมีความสุข จากการท่องเที่ยว หรือนันทนาการนอกเวลาตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวมาก เพราะกิจกรรมต่าง ๆ จะเป็นสื่อกลางนำการท่องเที่ยวไปสู่เป้าหมายได้ ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมที่เหมาะสม จึงควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ในระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ทั้งนี้ต้องเป็นกิจกรรมที่มีผลกระทบน้อยที่สุด หรือเป็นผลกระทบที่สามารถป้องกันหรือแก้ไขได้ ในเรื่องนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

1. กิจกรรมเชิงนิเวศในแหล่งธรรมชาติ ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ส่องสัตว์/ดูนก เทียวถ้ำ/น้ำตก พายเรือแคนู คายัก เล่นเรือใบ กระดานโต้ลม ดำน้ำดูปะการัง ทิ้งน้ำตื้นและน้ำลึก การตั้งแค้มป์ ล่องแพ ชิม้า และ นั่งช้าง เป็นต้น

2. กิจกรรมกึ่งนิเวศ เช่น ถ่ายรูป บันทึกภาพ/เสียง ศึกษาห้องฟ้า ตกปลา ขี่จักรยานท่องเที่ยว (เสือภูเขา) ปีน/ไต่เขา เป็นต้น

3. กิจกรรมทางวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ ได้แก่ การชมความงาม ความเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะของแหล่งประวัติศาสตร์ ศึกษาเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมาของแหล่ง โบราณคดีและประวัติศาสตร์ ศึกษาชื่นชมงานศิลปกรรมและวัฒนธรรม การร่วมกิจกรรมเรียนรู้พฤติกรรมของคน และศึกษาเรียนรู้การผลิตของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง

2.3.6 ปัจจัยที่กำหนดมาตรฐานของผู้ประกอบการกิจการนำเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542, เรียบเรียงโดย สรวิชาติ อาสาสรรพกิจ) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่กำหนดมาตรฐานของผู้ประกอบการกิจการนำเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ดังนี้

1) องค์ประกอบด้านพื้นที่เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)

1. เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นหลัก ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (เอกลักษณ์ จุดเด่นของพื้นที่นั้น ๆ พื้นที่อื่นก็มีได้เช่นกัน) อาจมีส่วนประกอบของวัฒนธรรม

ประวัติศาสตร์ การผจญภัย และอื่น ๆ

2. เลือกใช้พื้นที่ซึ่งมีการพัฒนาทางกายภาพแล้วเท่านั้น และมีความพร้อมที่จะรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น พื้นที่ของอุทยานแห่งชาติ ที่มีการจัดพื้นที่ไว้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะ หรือพื้นที่ของ อบต. พื้นที่เอกชนที่พัฒนาพื้นที่ไว้สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. ถ้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนให้เลือกใช้พื้นที่ที่ชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยว โดยไม่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม ชุมชน หรืออาจมีให้มีน้อยที่สุด

4. ใช้พื้นที่ที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของพื้นที่อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

5. นำนักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่ เท่าที่ความสามารถในการรองรับของพื้นที่นั้น ๆ

6. จัดให้มี หรือเลือกใช้พื้นที่พักแรมของนักท่องเที่ยว ที่สะอาด ถูกสุขลักษณะ มีการทำความสะอาดสถานที่ทุกวัน และทำความสะอาดชุดเครื่องนอนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง (ชุดเครื่องนอนประกอบด้วย ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน)

7. จัดให้มีสุขาในพื้นที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยให้ตั้งอยู่ห่างจากแหล่งน้ำบริโภค มีสภาพสะอาด ถูกสุขลักษณะ สุขภัณฑ์ที่ใช้ไม่ชำรุด และมีน้ำสะอาดสำหรับชำระล้างตลอดเวลา

8. จัดให้มี หรือเลือกใช้พื้นที่ ซึ่งมีระบบดูแลสิ่งแวดล้อมที่ดี อาทิ ระบบจัดการขยะ น้ำเสีย เป็นต้น

9. ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ให้การสนับสนุนโครงการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่คนเข้าไปใช้บริการเป็นประจำสม่ำเสมอ

2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Managed Tourism)

1. มีรายการนำเที่ยวที่สามารถนำเสนอขายแก่นักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน และเป็นจริง ได้แก่ มีเอกสารแผ่นพับ แผ่นปลิว และระบบสารสนเทศ ที่เป็นประโยชน์ต่อการโฆษณา การประชาสัมพันธ์ ทำการตลาด และเสนอขายได้ทันที

2. ผู้รับจองทัวร์/ผู้ขายทัวร์ (Booking) เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องรายการนำเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotour Program) เป็นอย่างดี สามารถนำเสนอขายแก่นักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้องทันที

3. มีการให้ข้อมูลล่วงหน้าแก่นักท่องเที่ยว (เน้นความสำคัญของการได้รับข้อมูลก่อนการเดินทางในระยะเวลาเพียงพอต่อการเตรียมตัว) ดังนี้

- รายละเอียดเส้นทาง และกิจกรรม
- การปฏิบัติตัว จริยธรรม และพฤติกรรมที่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว
- การเตรียมของใช้ส่วนตัวและอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ที่ไม่รวมสิ่งแวดล้อม

4. มีคู่มือศึกษาธรรมชาติ ระบบนิเวศ วัฒนธรรมและสังคมในพื้นที่ที่จะไปเยือนให้แก่

นักท่องเที่ยว

5. จัดให้มีมัคคุเทศก์เพียงพอต่อการดูแลและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว โดยจัดให้มีมัคคุเทศก์ 1 คน ต่อนักท่องเที่ยว 5 – 10 คน
6. ใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการลดมลพิษมาให้บริการนักท่องเที่ยว (ไม่จำเป็นต้องหรูหรา แต่ถูกสุขอนามัย) เช่น ไม่ใช้กล่องโฟมบรรจุอาหาร หรือไม่ใช้ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้ง เช่น จานกระดาษ แก้วกระดาษ เพื่อบริการนักท่องเที่ยว เป็นต้น
7. อาหาร น้ำดื่ม สะอาด ถูกสุขอนามัย
8. พาหนะทุกชนิดมีสภาพดี ไม่ว่าจะเป็น รถยนต์ จักรยาน เรือ แพ และอื่น ๆ และผู้ขับขี่พาหนะนั้น ขับขี่ด้วยความระมัดระวังตลอดรายการ
9. พาหนะทุกชนิดที่ใช้บรรทุก จะต้องไม่บรรทุกเกินอัตราที่กำหนด หรือเกินความสามารถของพาหนะนั้นจะรับได้ จนอาจก่อให้เกิดอันตรายได้
10. ต้องมีระบบรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างดีในทุกกิจกรรม อาทิ การล่องแพต้องมีชูชีพ การขี่จักรยานต้องมีหมวกกันน็อก การนั่งช้างก็ต้องมีเชือกคาดระวางคก เป็นต้น
11. จัดให้มีอุปกรณ์ปฐมพยาบาล (First aid) ตลอดเวลาการเดินทาง
12. ให้มีบุคลากรที่ผ่านการอบรมด้านการปฐมพยาบาลจากหน่วยงานสาธารณสุขที่เชื่อถือได้เดินทางไปกับคณะด้วย
13. ให้นักท่องเที่ยวเดินในเส้นทางที่กำหนดเท่านั้น
14. ให้กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง โดยคำนึงถึงความสามารถในการจัดการเป็นสำคัญร่วมกับความสามารถในการรองรับของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว
15. มีระบบการจัดการขยะ และของเสียที่ดี ได้แก่ การลดการนำสิ่งที่จะเป็นขยะเข้าไปในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและการนำขยะทุกชิ้นออกมาจากพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการเป็นการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

1. เป็นกิจกรรมที่เน้นการให้ความรู้ด้านธรรมชาติ ระบบนิเวศ และวัฒนธรรม ให้แก่นักท่องเที่ยว
2. เป็นกิจกรรมที่ใช้เครื่องจักร และพลังเชื้อเพลิงน้อย และเป็นกิจกรรมที่ไม่ก่อมลพิษ อาทิ จักรยานท่องเที่ยว (ไม่ใช่การแข่งขัน) เดินป่าศึกษาธรรมชาติ ดูนก ล่องแพ ชี่ม้า นั่งช้าง นั่งเกยวน วายน้ำ ดำน้ำ ล่องเรือ พายเรือ เป็นต้น
3. มัคคุเทศก์ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
4. มัคคุเทศก์ต้องมีความสามารถและทักษะในการให้ความรู้เรื่องธรรมชาติ ระบบนิเวศ

สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม สังคมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรายการนำเที่ยวนั้น ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยวทราบอย่างละเอียดถูกต้อง ชัดเจน สนุกสนาน เพลิดเพลิน (เป็นผู้มีความรู้ที่คนอธิบายอย่างถ่องแท้)

5. ในกรณีที่มัคคุเทศก์ประจำกลุ่มไม่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องเฉพาะทางนั้น ให้ผู้ประกอบการสรรหาผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นเป็นผู้อธิบาย บรรยายเรื่องนั้น ๆ แทน (จำไว้เสมอว่า คุณค่าของทัวร์เชิงนิเวศนั้น คือ เรื่องการให้ความรู้ในระดับลึกแก่นักท่องเที่ยว)

6. มัคคุเทศก์ มีทักษะด้านภาษาอย่างดี สามารถพูดภาษาหลักของนักท่องเที่ยวที่ตนดูแลอยู่ได้

7. มัคคุเทศก์ เป็นผู้รู้ในกิจกรรมที่ตนนำอยู่ เช่น รู้เรื่องการขี่จักรยานเป็นอย่างดี เมื่อนำทัวร์จักรยาน หรือรู้เรื่องนกเป็นอย่างดี เมื่อนำทัวร์ดูนก เป็นต้น

8. มัคคุเทศก์ต้องเป็นผู้นำด้านการปฏิบัติหน้าที่ดีของนักท่องเที่ยว เช่น ไม่ทิ้งขยะ ไม่ส่งเสียงดัง กิริยามารยาทเรียบร้อย และสามารถเป็นผู้นำ ตักเตือนนักท่องเที่ยวที่ปฏิบัติตนไม่เหมาะสมได้

9. เป็นกิจกรรมร่วมกับเจ้าของพื้นที่ลงทุนในระบบสื่อความหมายธรรมชาติ และควรเป็นระบบสื่อความหมายที่ดี ให้ความรู้ เข้าใจง่าย และสนุกสนาน

10. เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ประสบการณ์ที่ดี ก่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

11. นักท่องเที่ยว คนท้องถิ่น มัคคุเทศก์ มีส่วนในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นร่วมกันอย่างเท่าเทียม

4) องค์ประกอบด้านองค์การเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based Tourism)

1.จ้างคนท้องถิ่นทำงานในกิจกรรมนำเที่ยวเชิงนิเวศ และจ่ายค่าตอบแทนที่เหมาะสม

2. สนับสนุนให้คนท้องถิ่นเป็นผู้ประกอบการในกิจกรรมที่ตนสามารถดำเนินการได้ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ที่พัก อาหาร เป็นต้น

3. ซื้ออาหาร ผลิตภัณฑ์พื้นเมืองจากชาวบ้านในท้องถิ่นที่ไปเยือน เพื่อใช้บริการนักท่องเที่ยว โดยหลีกเลี่ยงการนำผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ และอาหารจากในเมืองเข้าไป

4. สร้างระบบการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการนำเที่ยวเชิงนิเวศนั้นในทุกกระบวนการ

5. สนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ พัฒนาฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและสังคมในพื้นที่ที่นำนักท่องเที่ยวเข้าไป

6. สนับสนุนกิจกรรมสาธารณะในท้องถิ่นที่นำนักท่องเที่ยวเข้าไป

7. สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่าง ชุมชนกับผู้ประกอบการ เพื่อความเข้าใจ

อันดีในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอันจะนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

8. มีกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ชุมชน มีส่วนร่วมในการวางแผน จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ของตน (ร่วมคิด ร่วมทำ)

แหล่งท่องเที่ยวใดที่มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ทั้ง 4 ประการ ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไป ความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจต้องเป็นการจัดการที่ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย เป็นต้น

2.3.7 นโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงกำหนดให้มีนโยบายหลักไว้ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541)

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด โดยหลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่อ่อนไหว ที่ง่ายต่อการถูกกระทบและฟื้นตัวได้ยาก

2. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จักต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ มีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ หากเน้นในการแปรประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยรวม การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ และการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

3. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่น ในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้ และวัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา หรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

4. ให้ความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความจำเป็นในอันดับต้นของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่าง ๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม

5. นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่าง ๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาคพร้อมทั้งให้มีการจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

6. สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหา การปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน
7. มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว อย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และสร้างวินัยการท่องเที่ยวควบคู่ไปด้วย
8. จัดทำแนวทางปฏิบัติหรือคู่มือการจัดการแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง
9. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้ง ในแนวตั้งและแนวนอน โดยมีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสารและการจัดการร่วมกันทุกระดับ

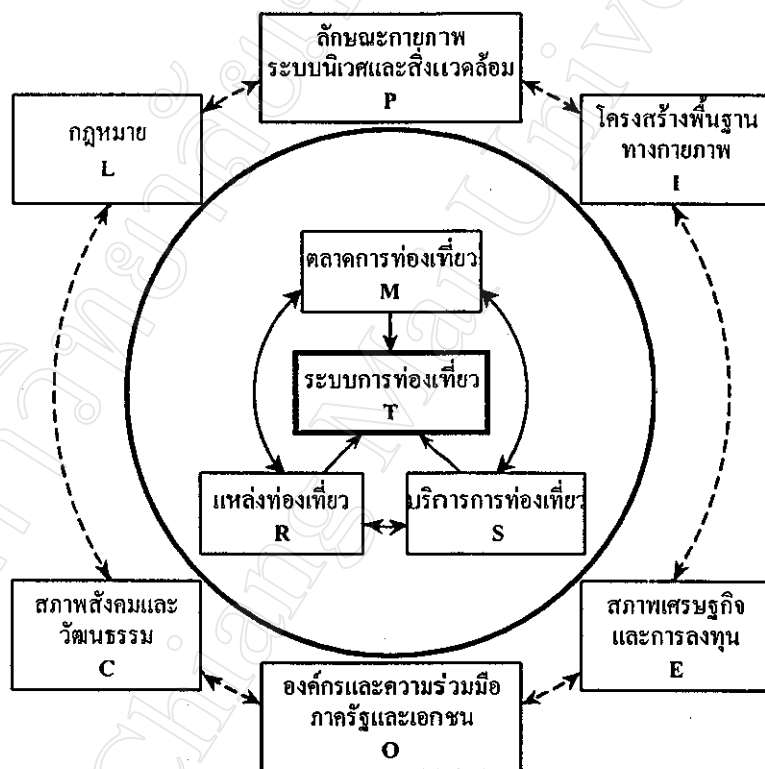
2.3.8 ปรัชญาแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ได้เสนอในรายงานการดำเนินงานเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ ต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นนันทนาการ (Recreation) รูปแบบหนึ่ง ที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาว่าง (Leisure time) ที่มีการเดินทาง (Travel) เข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นการเดินทางจากที่หนึ่งที่มีหมายถึง ที่อยู่อาศัยไปยังอีกสถานที่หนึ่งที่อยู่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม โดยมีแรงกระตุ้น (Motivator) จากความต้องการทางด้านกายภาพ ด้านวัฒนธรรม ด้านปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะหรือเกียรติคุณ

การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) แต่ละองค์ประกอบดังกล่าว จะมีองค์ประกอบย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 จะเกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือทัศนศึกษา นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพทางกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจและการลงทุน สังคม และวัฒนธรรม องค์กร และกฎหมาย เป็นต้น (ดังแผนภูมิที่ 1) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540)

การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะนำมาซึ่งรายได้หลักของประเทศตลอดระยะที่ผ่านมา จึงมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการท่องเที่ยวภายในประเทศ โดยมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น และปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนบริการการท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนพัฒนาการท่องเที่ยว แต่ในทางตรงข้าม การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกลับทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมลง โดยหลักการเราเข้าใจกันว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว

เที่ยวเป็นทรัพยากรที่ใช้ไม่มีวันหมด เพราะรูปแบบการใช้มักเป็นการสัมผัสแต่ภายนอก โดยไม่มีการเคลื่อนย้ายทรัพยากรใด ๆ หรืออาจมีการชดเชยได้อยู่ตลอดเวลา แต่ในความเป็นจริง การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว มักมีการแปรรูปทรัพยากร และอาจไม่มีการคำนึงถึงการสูญเสีย หรือผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับระบบย่อยต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในทางกลับกัน สิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบอื่น ๆ เช่น ระบบชุมชน ระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น อาจสร้างผลกระทบมาสู่ระบบท่องเที่ยวด้วย ดังนั้น การท่องเที่ยวที่ขาดระบบจัดการที่ดีเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ประสบความสำเร็จได้เลย การจัดการท่องเที่ยวโดยทั่วไปมักประสบปัญหาที่สวนทางกัน ระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและการพัฒนาอยู่เสมอ กระแสความต้องการเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทุกวันนี้ จึงมีผลต่อแนวความคิดในการจัดการท่องเที่ยวด้วย

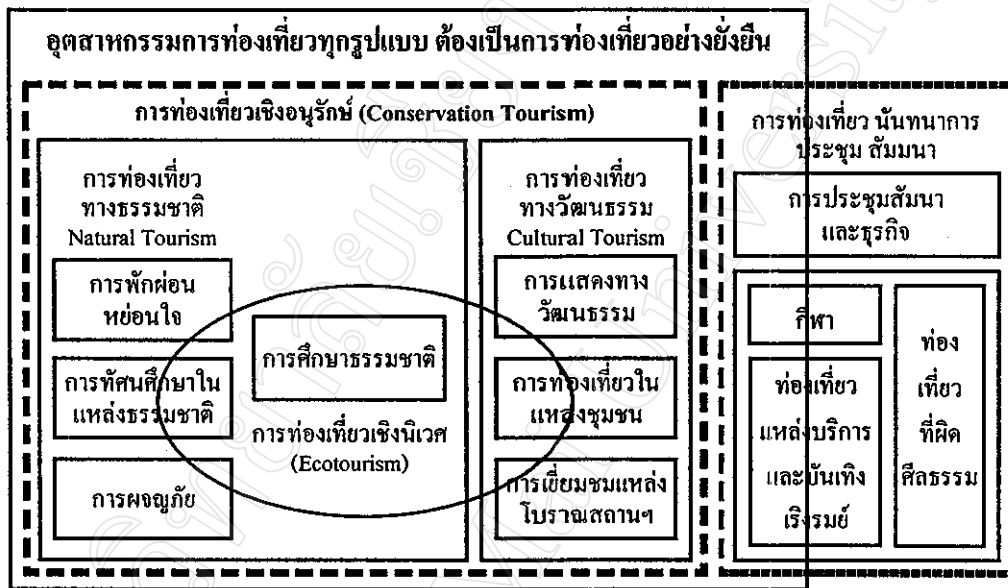

แผนภูมิที่ 1 ระบบการท่องเที่ยว (Tourism System)

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2540)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) หรือที่รู้จักกันคือว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” นับเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible) ในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อม และให้การศึกษแก่ผู้ท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงแตกต่างจากการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ในแง่การจัดการท่องเที่ยว และการให้การศึกษ ซึ่งการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนครอบคลุมการจัดการท่องเที่ยวที่กว้างขวางกว่า แต่ไม่เน้น

การศึกษาแก่ผู้ท่องเที่ยว เพียงแต่ให้มีการจัดการลดผลกระทบจากการท่องเที่ยว และให้นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเป็นสำคัญ ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แต่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอาจไม่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็ได้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศปรากฏในรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยรวม เป็นส่วนหนึ่งซึ่งสะท้อนลักษณะและมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่ต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบ (Form) อื่น ๆ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงยังมีสัดส่วนที่ไม่มากนักในกระบวนการท่องเที่ยว (ดังแผนภูมิที่ 2) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540)

แผนภูมิที่ 2 รูปแบบการท่องเที่ยวในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2540)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สรุปได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างมากต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว และชุมชนท้องถิ่นของแหล่งท่องเที่ยว สำหรับประโยชน์ที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติ เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมุ่งเน้นให้มีรูปแบบ วิธีการ และมาตรการในการจัดการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน มุ่งให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เสริมสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว ให้มีสำนึกในความรับผิดชอบ และการรักษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศยังให้ประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว ในรูปของความสุข ความพอใจจากการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการได้รับความรู้ความเข้าใจจากการศึกษาธรรมชาติ ส่วนชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว ก็ได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการอย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดการกระจายรายได้ มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีและศิลปะ รวมทั้งภูมิปัญญาของท้องถิ่นไว้ รวมทั้งการพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ให้มีความรับผิดชอบต่ออนุรักษ์ ที่นำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อย่างแท้จริงต่อไป

2.4 บริบทอุทยานแห่งชาติ

2.4.1 ความหมายอุทยานแห่งชาติ

ดร.รชนี เอมพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เชนฐมาส (2541) อธิบายความหมายของ อุทยานแห่งชาติ ตาม IUCN (1984) ไว้ว่า เป็นพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่ซึ่งประกอบไปด้วยระบบนิเวศสำคัญที่เป็นตัวแทนของภูมิภาคลักษณะเด่นตามธรรมชาติหรือทิวทัศน์งดงาม เป็นแหล่งของพืชพรรณและสัตว์ป่า ธรณีสัณฐาน และเป็นถิ่นอาศัยที่มีคุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และนันทนาการ โดยไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพไปจากเดิม

ตามที่กล่าวมาข้างต้น พื้นที่อุทยานแห่งชาติจะเป็นแหล่งรวมทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ไม่ว่าจะเป็น ภูเขา สัตว์ป่า ห้วย หนอง บึง ลำธาร ชายหาด ทะเล และ ทรัพยากรทางทะเลต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพื้นที่อุทยานแห่งชาติจะมีศักยภาพสูงทางชีวกายภาพ ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ก็ตาม แต่มิได้หมายความว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะเกิดขึ้นได้ ทุกหนแห่งหรือทุกอุทยานฯ ฉะนั้น สิ่งที่ควรพิจารณาตั้งแต่แรกเริ่ม ก็คือ ภาพรวมของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สำหรับอุทยานแห่งชาติในระดับประเทศ ว่าที่ใดมีความพร้อมทั้งด้านชีวภาพ และการบริหารจัดการที่สมควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้เกิดขึ้น รวมไปถึงบทบาทของกรมป่าไม้ ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อยู่ตรงไหน เกี่ยวข้องกับใครบ้าง แล้งจึงพิจารณารายละเอียดในระดับ พื้นที่ ดังนี้

1) ภาพรวมของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในอุทยานแห่งชาติ

ประการแรก ต้องมุ่งที่การจัดการลำดับความสำคัญของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ในแต่ละภูมิภาคว่า มีความพร้อมที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากน้อยเพียงใด โดยจัดลำดับความสำคัญ เป็น 3 ลำดับอย่างง่าย ๆ ได้แก่ ลำดับแรก คือ พื้นที่ที่มีความพร้อมสูงสุด ต่อมาคือ พื้นที่ที่มีความพร้อม ปานกลาง และพื้นที่ที่มีความพร้อมน้อยหรือยังไม่มี ตามลำดับ โดยอาศัยเกณฑ์การพิจารณาร่วมกัน ดังนี้คือ (1) ศักยภาพทางชีวกายภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (2) ปัญหาด้านการป้องกัน พื้นที่ (3) สถานภาพของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน และ (4) ความพร้อมในการให้บริการด้านสื่อความหมายธรรมชาติ ข้อมูล ศักยภาพ รวมทั้งความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สิ่งเหล่านี้จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการนำไปพิจารณาร่วมกับปัจจัยอื่น เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการ เพื่อถ่ายทอดข้อมูล ไปสู่ตลาดและกลุ่มนักท่องเที่ยวต่อไป

ประการที่สอง สิ่งที่ควรคำนึงถึง ก็คือ บทบาทของเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ ซึ่งอยู่ในฐานะผู้กำกับดูแลพื้นที่ เป็นผู้บริการด้านข้อมูล ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ และระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ รวมไปถึงการประสานความร่วมมือกับประชาชนในท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้

การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประสบผลสำเร็จตามที่มุ่งหวังไว้ กรมป่าไม้ ควรเป็น ผู้กำหนดว่าพื้นที่ใดบ้าง ที่สมควรเปิดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเป็นผู้กำหนดนโยบาย แนวทาง และมาตรการในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ให้เป็นไปตามหลักของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น การกำหนดมาตรการในการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยว การกำจัดหรือควบคุมขยะและของเสีย คุณภาพของมัตถุเทศก์ การรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ค่าธรรมเนียมในการใช้พื้นที่อุทยานฯ และสำหรับกิจกรรมเฉพาะอย่าง เป็นต้น

2) การวางแผนจัดการพื้นที่อนุรักษ์ในระดับพื้นที่

เมื่อมีนโยบายในภาพรวมของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แล้ว ในระดับพื้นที่ซึ่งเป็นระดับปฏิบัติการ ต้องมีแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ชัดเจน ดังนี้

(1) ประเมินศักยภาพของพื้นที่และกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่และความเป็นไปได้ในการบริหารจัดการ นั่นคือ พิจารณาว่าในอุทยานแห่งชาติที่ใดบ้าง ที่มีศักยภาพในการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และกิจกรรมใดเป็นกิจกรรมที่เหมาะสม โดยพิจารณาจากปัจจัยเกี่ยวกับพื้นที่ และทรัพยากรนั้น ทนทานการในพื้นที่ที่จะรองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism Site) ทั้งนี้สภาพดั้งเดิมและคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมชาติเป็นหัวใจของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เช่น กิจกรรมเดินป่า ย่อมอาศัยสภาพพืชพันธุ์และสัตว์ป่า ตลอดจนสภาพภูมิทัศน์ สิ่งที่น่าสนใจตามธรรมชาติ เป็นพื้นฐานของการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวประทับใจและพึงพอใจ ไม่ใช่สิ่งที่ตัดแปลงหรือเสริมสร้างขึ้นภายหลัง ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่แม้จะมีความงดงาม แต่ถ้ามีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอย่างมาก จนกระทั่งรูปลักษณะเดิมสูญเสีย แหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นจะไม่อยู่ในเกณฑ์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อย่างเช่น หาดพิทยา จังหวัดชลบุรี หาดป่าตอง จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น นอกจากนี้ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะต้องไม่ทำให้พื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เสื่อมโทรมลงไปจนไม่สามารถฟื้นตัวได้อีก พื้นที่ธรรมชาติใดที่มีแนวโน้มที่จะเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเมื่อจัดให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แล้ว ก็ควรละเว้นการส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวในบริเวณดังกล่าว นั้น เช่น เป็นแหล่งพืชหรือสัตว์ป่าหายาก เป็นบริเวณที่สำคัญต่อการดำรงพืชของสัตว์ป่า เป็นต้น

(2) กำหนดมาตรการในการกำกับดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่จะสนับสนุนให้มีในพื้นที่ให้เป็นไปอย่างยั่งยืน เช่น มาตรการกำหนดราคา และ/หรือโควตา ตามความเหมาะสม มาตรการควบคุมคุณภาพของมัตถุเทศก์ ที่เข้าไปนำเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ มาตรการกำจัดขยะและของเสียจากกิจกรรมการท่องเที่ยว มาตรการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวตามขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ (Carrying Capacity) และขีดความสามารถในการบริหารจัดการ กำหนดโซนการใช้ประโยชน์ และฤดูกาลที่เหมาะสม เป็นต้น

(3) จัดให้มีการบริการข้อมูลข่าวสารและการสื่อความหมายธรรมชาติ การให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยว เกี่ยวกับวิธีปฏิบัติตนในการช่วยกันดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับธรรมชาติและจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ที่นำศึกษาเรียนรู้ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยว ได้รับประสบการณ์ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติจากการเดินทางท่องเที่ยว เป็นหัวใจของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังนั้น การบริการดังกล่าวในรูปของศูนย์บริการนักท่องเที่ยวที่ให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ทางธรรมชาติ รวมถึงการสื่อความหมายธรรมชาติในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว อาทิเช่น เส้นทางเดินเท้าศึกษาธรรมชาติ ป้ายสื่อความหมาย เป็นต้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลย

(4) หาแนวทางในการสนับสนุนให้ประชาชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริการ เช่น ด้านที่พักและอาหาร การนำเที่ยว และร้านขายของที่ระลึกต่าง ๆ อุทยานแห่งชาติไม่ควรเข้ามาให้บริการในเรื่องเหล่านี้โดยตรง แต่ควรสนับสนุนให้ประชาชนท้องถิ่นเข้ามาเป็นผู้ประกอบการภายใต้การกำกับดูแลของอุทยานฯ หรือ กระทำในพื้นที่ของเอกชนเอง

กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้ (ไม่ระบุปี อ้างใน ครรชนี เอ็มพันธ์ และสุรเชษฐ์ เขษรุมาส, 2541) ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงในการบริหารและจัดการอุทยานแห่งชาติ ให้ความหมายของอุทยานแห่งชาติเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติไว้ว่า อุทยานแห่งชาติ คือ พื้นที่ที่สงวนไว้เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้และสัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม อันเป็นที่ดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็น ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติดั้งเดิม เพื่อรักษาสมบัติทางธรรมชาติไว้ให้นุชนรุ่นหลัง ๆ ได้ชม ได้ศึกษาค้นคว้าธรรมชาตินั้น ๆ ต่อไป

อุทยานแห่งชาติที่ได้มาตรฐานสากล นอกจากมีคุณสมบัติที่ดีเด่นในระดับชาติแล้ว จะต้องมีความเหมาะสมอย่างน้อย 10 ตารางกิโลเมตร บริหารงานโดยรัฐบาลกลางซึ่งมิใช่รัฐหรือระดับจังหวัด อีกทั้งมีเจ้าหน้าที่ดูแลอย่างเพียงพอ ที่สามารถป้องกันการบุกรุกได้อย่างเด็ดขาด และที่สำคัญ ต้องอนุญาตให้นักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวได้ และต้องรักษาธรรมชาติให้คงสภาพเดิมอย่างมากที่สุด

2.4.2 วัตถุประสงค์การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ

การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ

1. เพื่อรักษาทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมอย่างถาวรตลอดไปหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ
2. เพื่อรักษาพื้นที่ที่มีความสวยงามเป็นพิเศษ สำหรับใช้ประโยชน์ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว
3. เพื่อเป็นแหล่งในด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านธรรมชาติวิทยา

2.4.3 การแบ่งเขตการจัดการอุทยานแห่งชาติ

ดร.รชนี เอมพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เขษรฐมาส (2541) อธิบายถึง การแบ่งเขตการจัดการอุทยานแห่งชาติว่า เป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการอุทยานแห่งชาติ คือ การจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการบริหารและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแบ่งเขตพื้นที่เป็นกระบวนการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์อุทยานแห่งชาติ ให้สอดคล้องกับสถานภาพและศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และใช้เป็นแนวทางในการควบคุมกิจกรรมการจัดการ

เขตการจัดการของอุทยานแห่งชาติโดยทั่วไป จะมี 3 เขต แต่บางพื้นที่อาจต้องแบ่งมากกว่า 3 เขตก็ได้ ขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความเหมาะสม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. เขตบริการ (Service Zone) หรืออาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เขตการใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้น (Intensive use zone) หมายถึง เขตที่แบ่งไว้เพื่อพัฒนาสิ่งก่อสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ได้แก่ อาคารสถานที่ปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ที่ทำการ บ้านพัก โรงเก็บวัสดุครุภัณฑ์ สำหรับสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่พักแรมที่เป็นอาคารบ้านพัก ร้านค้า ร้านอาหาร ลานจอดรถ ห้องสุขา ฯลฯ อุทยานแห่งชาติหนึ่ง ๆ อาจกำหนดให้มีเขตบริการเพียงจุดเดียวหรือหลายจุดก็ได้ ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ และปริมาณการใช้ประโยชน์ แต่ควรมีพื้นที่รวมกันไม่เกินร้อยละ 5 ของพื้นที่

2. เขตนันทนาการ (Recreation zone) หมายถึง เขตที่รวมเอาสิ่งที่น่าสนใจหรือจุดสนใจต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ไว้เข้าด้วยกัน เช่น น้ำตก ถ้ำ แหล่งน้ำ ชายหาด จุดชมวิวมี่สิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็น แก่การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการของนักท่องเที่ยว เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา ตัวกลางสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นต้น เขตนันทนาการนี้มีเนื้อที่ไม่แน่นอน ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะเด่นของพื้นที่ว่ามีมากน้อยแค่ไหน

3. เขตป่าเป็ลี่ยว (Primitive zone) อาจเรียกว่าเขตสงวนสภาพธรรมชาติ (Environmental preservation zone) หมายถึง บริเวณที่มีสภาพสมบูรณ์และมีความเปราะบาง หรือเกิดผลกระทบได้ง่าย (หากให้มีการใช้ประโยชน์โดยไม่มีควบคุม) ตลอดจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ปกติจะไม่อนุญาตให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากจัดให้มีทางเท้าแบบง่าย ๆ ให้นักนันทนาการที่นิยมเดินป่า และศึกษาธรรมชาติได้เข้าไปใช้ในบางฤดูกาล เขตป่าเป็ลี่ยวนี้โดยมากจะมีเนื้อที่กว้างใหญ่ บางกรณีจะมีเนื้อที่ถึงร้อยละ 90 – 95 ของพื้นที่ทั้งหมด

การจำแนกเขตการจัดการอุทยานแห่งชาติ ของดร.รชนี เอมพันธุ์ ใช้เกณฑ์การจำแนกโดยอาศัย 1) ลักษณะพื้นที่ และ 2) เป้าหมายในการจัดการ โดยพิจารณาในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศที่สำคัญ และองค์ประกอบของระบบ เช่น พืชพันธุ์ สัตว์ป่า ภูมิทัศน์ ดิน น้ำ และการใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะภายใต้กรอบหรือขอบเขตของการจัดการพื้นที่ที่สำคัญ

นอกจากการแบ่งเขตหลัก ๆ ทั้ง 3 ดังกล่าวมาแล้ว อุทยานแห่งชาติบางแห่ง มีการจัดแบ่งเขตเพิ่มขึ้นอีกเพื่อประโยชน์ในการจัดการ ได้แก่ เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ (Recovery zone) หมายถึง พื้นที่บริเวณที่สภาพธรรมชาติเสื่อมโทรมหรือถูกทำลาย ต้องการให้มีการฟื้นฟูสภาพขึ้นมาใหม่ เขตการใช้ประโยชน์ในกรณีพิเศษหรือเขตกิจกรรมพิเศษ (Special use zone) หมายถึง บริเวณที่มีการใช้ประโยชน์มาก่อนแล้ว แต่ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดการแหล่งนันทนาการ เช่น เป็นที่ตั้งของหมู่บ้านที่ตั้งของสถานที่ราชการ เป็นต้น (ดรรรชนี เอมพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เขษฐมาส, 2541)

สำหรับอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน ได้แบ่งเขตในการบริหารจัดการเป็น 6 เขต (ดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อ 1.5.5) สามารถเปรียบเทียบกับกรแบ่งเขตอุทยานฯ ของ ดรรรชนี เอมพันธุ์ ได้ดังนี้

อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน		การแบ่งเขตอุทยานแห่งชาติของ ดรรรชนี เอมพันธุ์
1. เขตบริการ	ตรงกับ	1. เขตบริการ
2. เขตเพื่อการพักผ่อนและศึกษาหาความรู้	ตรงกับ	2. เขตนันทนาการ
3. เขตสงวนสภาพธรรมชาติ	ตรงกับ	3. เขตป่าเบญจกิติ
4. เขตหวงห้าม	}	เป็นการจัดแบ่งเขตเพิ่มของอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน เพื่อประโยชน์ในการจัดการของแต่ละอุทยานฯ
5. เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ		
6. เขตกิจกรรมพิเศษ		

ขั้นตอนของการจำแนกเขตการจัดการ

การจำแนกเขตการจัดการอุทยานแห่งชาติ ประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) ระบุอาณาบริเวณที่ปรากฏลักษณะทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้อง โดยตรงกับวัตถุประสงค์ในการจัดการอุทยานแห่งชาติ เช่น

1. บริเวณที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศที่สำคัญ
2. บริเวณที่เป็นส่วนเชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศหนึ่งไปยังอีกระบบหนึ่ง เช่น ริมทะเลสาบ หนองน้ำ ริมฝั่ง ชาติหาดต่างๆ และบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง
3. บริเวณที่พบหรือคาดว่ามียักษ์หรือสัตว์เฉพาะถิ่น พืชหรือสัตว์ที่หายาก รวมถึงถิ่นที่อยู่อาศัย
4. บริเวณที่มีความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นในปัจจุบัน ตลอดจนเหตุการณ์ในอดีตและร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ต่างๆ
5. บริเวณที่มีความสำคัญในเชิงให้ความรู้และสื่อความหมายธรรมชาติ
6. บริเวณที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

7. บริเวณที่เหมาะสมในการจัดไว้สำหรับการบริหารจัดการ
 8. บริเวณที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการอุทยานฯ
 9. บริเวณที่มีแนวโน้มในการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรฯ
 10. บริเวณที่เหมาะสมหรือให้ประโยชน์ในการเป็นแนว/เขตกันชน
 11. บริเวณที่มีลักษณะหรือแนวโน้มที่จะเกิดการพังทลายของดินสูง
- 2) วาดขอบเขตอย่างคร่าว ๆ ของพื้นที่บริเวณต่าง ๆ ที่ระบุในข้อ 1) ลงในแผนที่ฐาน ซึ่งใช้เป็นแผนที่เบื้องต้นในการพิจารณาใส่เขตการจัดการที่แน่นอนต่อไป
- 3) จัดพื้นที่ต่าง ๆ ที่จัดแบ่งไว้แล้วในข้อ 2) ออกเป็น 10 กลุ่ม/เขต ตามวัตถุประสงค์ในการจัดการ ดังนี้

เขตการจัดการเบื้องต้น	ลักษณะพื้นที่
1. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ - Strict nature reserve zone, Primitive zone	1. บริเวณที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศที่สำคัญ 2. บริเวณซึ่งเป็นส่วนเชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศหนึ่งไปยังอีกระบบหนึ่ง เช่น ริมทะเลสาบ หนองน้ำ ริมฝั่ง ชายหาดต่าง ๆ และบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง 3. บริเวณที่พบหรือคาดว่าจะมีพืชหรือสัตว์เฉพาะถิ่น มีพืชหรือสัตว์ที่หายากรวมถึงถิ่นที่อยู่อาศัย
2. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม - Historical – Cultural zone	บริเวณที่มีความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นในปัจจุบัน ตลอดจนเหตุการณ์ในอดีต และร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ
3. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการให้ความรู้และสื่อความหมายธรรมชาติ - Recreation zone, Primitive zone	1. บริเวณที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศที่สำคัญ 2. บริเวณซึ่งเป็นส่วนเชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศหนึ่งไปยังอีกระบบหนึ่ง เช่น ริมทะเลสาบ หนองน้ำ ริมฝั่ง ชายหาด

เขตการจัดการเบื้องต้น	ลักษณะพื้นที่
	<p>ต่าง ๆ และบริเวณที่มีความหลากหลายหลายทางชีวภาพสูง</p> <p>3. บริเวณที่พบหรือคาดว่าจะมีพืช/สัตว์เฉพาะถิ่น พืช/สัตว์ที่หายากรวมถึงถิ่นที่อยู่อาศัย</p> <p>4. บริเวณที่มีความสำคัญในเชิงให้ความรู้และสื่อความหมายธรรมชาติ</p>
<p>4. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยและตรวจสอบติดตามผล</p> <p>- Scientific zone</p>	<p>1. บริเวณที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศที่สำคัญ</p> <p>2. บริเวณที่เป็นส่วนเชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศหนึ่งไปยังอีกระบบหนึ่ง เช่น ริมทะเลสาบ หนองน้ำ ริมฝั่ง ชายหาด ต่างๆ และบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง</p> <p>3. บริเวณที่พบหรือคาดว่าจะมีพืช/สัตว์เฉพาะถิ่นที่อยู่อาศัย</p>
<p>5. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว การนันทนาการ และลักษณะธรรมชาติที่สวยงามโดดเด่น</p> <p>- Recreation zone</p>	<p>บริเวณที่มีความสำคัญในเชิงให้ความรู้และสื่อความหมายธรรมชาติ</p>
<p>6. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน</p> <p>- Special use zone</p>	<p>บริเวณที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น</p>
<p>7. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการบริหารจัดการพื้นที่</p> <p>- Administrative/Intensive use zone</p>	<p>บริเวณที่เหมาะสมในการจัดไว้สำหรับการบริหารจัดการ</p>

เขตการจัดการเบื้องต้น	ลักษณะพื้นที่
8. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงฟื้นฟูอุทยานฯ - Special use zone	บริเวณที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการอุทยานฯ
9. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรฯ - Natural recovery zone	1. บริเวณที่มีแนวโน้มที่ต้องการในการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรฯ 2. บริเวณที่มีลักษณะ หรือมีแนวโน้มที่จะเกิดการพังทลายของดินสูง
10. พื้นที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการเป็นแนวกันชน - Buffer zone	บริเวณที่เหมาะสมหรือให้ประโยชน์ในการเป็นแนว/เขตกันชน

4) กรณีที่พื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้หลายรูปแบบหรือวัฒนธรรม ให้ตัดสินใจว่าสภาพพื้นที่ดังกล่าวจะจัดให้เป็นเขตการจัดการใดจึงจะเหมาะสมที่สุด และลงขอบเขตของการจัดการไว้ในแผนที่ฐาน

5) กำหนดบริเวณที่จะพัฒนาในเขตการจัดการที่เหมาะสม โดยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ สภาพพื้นที่ และให้ได้รับประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืน เช่น บริเวณที่จะพัฒนาเป็นศูนย์บริการนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว หน่วยพิทักษ์อุทยานฯ ดำเนินการ เป็นต้น

6) ตรวจสอบความสอดคล้อง/ขัดแย้งของขอบเขตการจัดการต่าง ๆ ตลอดจนการเชื่อมโยงของ Function และกิจกรรมต่าง ๆ ของแต่ละโซนและระหว่างโซน

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง ความคาดหวัง และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว พบว่า มีงานวิจัยในเรื่องดังกล่าวน้อยมาก และค่อนข้างหายาก หากมีแต่งานวิจัยที่มีความใกล้เคียงและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษารุ่นนี้ ดังต่อไปนี้

มัลลิกา เกื้อปัญญา (2542) ได้ศึกษาถึง ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว หมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้ง ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคาดหวัง และความพึงพอใจ ต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งในระดับปานกลาง ความคาดหวังและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว พบว่า มีความสัมพันธ์กันในทิศทางบวกในทุก ๆ กรณีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ปัจจัยส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวในด้านเพศ

อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และภูมิฐานะที่แตกต่างกัน มีความคาดหวังต่อการจัดสภาพแวดล้อมแหล่งท่องเที่ยว หมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งไม่แตกต่างกัน และปัจจัยส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวในด้านอายุ อาชีพ และภูมิฐานะที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจต่อการจัดสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้งที่แตกต่างกัน ส่วนปัจจัยทางด้านเพศ และระดับการศึกษา ที่แตกต่างกันนั้น พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อการจัดการสภาพแวดล้อม ในแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านชาวเขาเผ่าม้ง ไม่แตกต่างกัน

ศิริ ศิริวัลย์ (2532) ได้ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและประชาชน ในเขตเทศบาลเมืองชัยนาท ต่อสวนนกชัยนาท โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนักท่องเที่ยวและประชาชนในเขตเทศบาลเมืองชัยนาท ที่มีอายุตั้งแต่ 14 ปีขึ้นไป ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับความพึงพอใจต่อสวนนกชัยนาทโดยส่วนรวม พบว่ากลุ่มที่มีอายุ 14 – 19 ปี กลุ่มที่มีอยู่ปัจจุบันอยู่จังหวัดอื่น ๆ กลุ่มที่มีบริเวณบ้าน 10 ตารางวาขึ้นไป กลุ่มที่เห็นด้วยกับค่าธรรมเนียมในการเข้าพื้นที่ และกลุ่มที่มีที่อยู่อาศัยอยู่นอกเมือง มีความพึงพอใจต่อสวนนกชัยนาทมากกว่ากลุ่มย่อยอื่น ๆ ในเรื่องเดียวกัน ผลการประเมินความพึงพอใจรวมต่อสวนนกชัยนาท พบว่าจัดอยู่ในช่วงความพึงพอใจปานกลาง

เสาวนิต ตั้งตระกูล (2533) ศึกษาเกี่ยวกับ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพบริเวณชายหาดหัวหิน ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ แต่สิ่งทีนักท่องเที่ยวไม่พึงพอใจ พบว่าได้แก่ ความร่มรื่นบริเวณชายหาด ทางลงสู่ชายหาด อุปสรรคของ ไซดหินต่อกิจกรรมการพักผ่อน ปริมาณถังขยะ การตั้งร้านอาหารบนชายหาด จำนวนแผ่นป้ายสื่อความหมาย การเลือกที่ตั้งแผ่นป้าย และมีการปลูกสร้างต่าง ๆ เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ผลการศึกษายังพบว่า นักท่องเที่ยวที่มีเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพสมรส อาชีพ ที่อยู่อาศัย และประสบการณ์การเที่ยวชายหาดที่แตกต่างกัน มีความพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมบริเวณชายหาดหัวหินที่แตกต่างกัน

นอกจากงานวิจัยดังกล่าวมาแล้ว ยังมีงานวิจัยที่ใกล้เคียง แต่ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนในท้องถิ่น ดังนี้

ทับทิม สุวรรณประภา (2541) ได้ศึกษาในหัวข้อเรื่อง ความคาดหวังและความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาว จากผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าสภาพปัญหาของถ้ำเชียงดาวยังไม่รุนแรงมากนัก ส่งผลให้ประชาชนมีความเห็นว่ายังไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องพัฒนาหรือฟื้นฟูสภาพมากนัก แต่ประชาชนส่วนใหญ่มีความต้องการในระดับสูงที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาว ในกรณีที่จะต้องมีการพัฒนาฟื้นฟูถ้ำเชียงดาวจริง ๆ ในด้านความคาดหวังของประชาชนในพื้นที่ ต่อสภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่พึงปรารถนา พบว่า มีความสัมพันธ์กับระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน รวมทั้งความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว และการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยว แต่ไม่มีความ

สัมพันธ์กับปัจจัยส่วนบุคคลด้านแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ อาชีพของประชาชนที่แตกต่างกัน พบว่ามีส่วนสัมพันธ์กับความคาดหวังต่อสภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่พึงปรารถนาที่แตกต่างกันด้วย ขณะที่กลุ่มตัวอย่างซึ่งมีปัจจัยด้านการเป็นสมาชิกองค์กรทางสังคม และภูมิถิ่นกำเนิดต่างกัน กลับพบว่ามี ความคาดหวังต่อสภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่พึงปรารถนาไม่แตกต่างกัน ส่วนความต้องการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาว พบว่ามีความสัมพันธ์กับแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน รวมทั้งความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว และการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยว ในขณะที่ปัจจัยส่วนบุคคลที่ เกี่ยวข้องกับการเป็นและไม่เป็นสมาชิกองค์กรทางสังคม พบว่ามีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการ ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาวแตกต่างกัน แต่ปัจจัยด้านอาชีพ และภูมิถิ่นกำเนิด พบว่าทำให้กลุ่มตัวอย่าง มีความต้องการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาวไม่แตกต่างกัน

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศนับเป็นมิติใหม่ของการท่องเที่ยว ที่มุ่งเสริมสร้างจิตสำนึกใหม่แก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนท้องถิ่น ให้มีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว อย่างมีคุณภาพและมีส่วนร่วม และยังอำนวยความสะดวกอย่างมหาศาล ให้แก่ท้องถิ่นที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และก่อให้เกิดการพัฒนาบุคลากรให้มีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ มีการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ และภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างเป็นระบบที่เป็นรูปธรรม ให้คงอยู่ สืบสาน ถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลาน ตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

นอกจากนี้ การที่กรมป่าไม้พิจารณาว่าอุทยานแห่งชาติใดที่มีความเหมาะสม และสมควรให้ มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ก็สะท้อนถึงวิสัยทัศน์แห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมแนวใหม่ ซึ่งเป็นอย่างก้าวสำคัญยิ่งของการบริหารจัดการอุทยานฯ ที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายแห่งการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้ผล เพื่อส่งมอบแก่นุชนรุ่นต่อไป และการที่อุทยานแห่งชาติ แจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง เป็นหนึ่งในอุทยานแห่งชาติ ที่ได้มีการบริหารจัดการให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเขตพื้นที่รับผิดชอบ จึงทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจและมีแนวคิดที่จะศึกษา ความคาดหวังและความ พึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีอุทยานแห่งชาติ แจ้ซ้อน โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีตลอดจนบริบทของอุทยานแห่งชาติ ดังที่นำเสนอมาแล้วข้างต้น ช่วย ในการวิเคราะห์พิจารณา เพื่อนำผลการศึกษาไปเป็นแนวทางในการปรับปรุง และพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ และการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อนต่อไป